

TÜRÜK
Uluslararası Dil, Edebiyat
ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
2014 Yıl:2, Sayı:4
Sayfa:296-307

ISSN: 2147-8872

TERCEME-İ AYNÜ'L-HAYAT'TA HALK HEKİMLİĞİNE DAİR BULGULAR

Sibel Murad*

Özet

İnsanlık tarihi boyunca hastalıkların teşhis ve tedavileriyle ilgili birçok yöntem kullanılmıştır. Önceleri bedensel, ruhsal, sosyal tüm olumsuzlukların nedenini tabiatüstü olaylarda gören insan, çareyi ilk olarak büyücülerde aramıştır. Şifacı, iyileştirici olarak da bilinen bu kişiler hastalıkların tespitinde ve tedavisinde önemli rol oynamışlardır. Daha sonra deneme-yanılma yoluyla yeni sağaltma yöntemleri keşfeden insanlık, modern tıbbın temelini atmıştır.

Halk hekimliği/tıbbı bilimsel tıptan uzak, tamamen geleneksel ve büyüsel sağaltma yöntemlerinden oluşan bir müessesedir. Mantık dışı uygulamaların tedavi amaçlı kullanıldığı halk hekimliği metinleri ve içeriğinde halk hekimliğine dair uygulamaların ağırlıkta olduğu metinler, yazıldıkları dönemin bilimsel tıp anlayışına bağlı kalan tıp metinlerinden ayrılırlar.

Bu çalışmada 16. yüzyıl Osmanlı müellif/mütercimlerinden olan Bâli Efendi'ye (öl. 980/1572-73) ait tercüme bir eser olan "Terceme-i Aynü'l-Hayat"taki halk hekimliği sahasına giren bazı uygulamalar ele alınacaktır. Terceme-i Aynü'l-Hayat'a içinde birçok hekimden alıntılarının ve tecrübelerin de aktarılmış olmasına rağmen daha çok geleneksel ve büyüsel uygulamaların bulunduğu bir halk hekimliği kitabı demek yanlış olmaz. Bu uygulamaların bir kısmı tedavi amacı güderken bir kısmı da tedavi etme maksadı dışındadır. Tedavi amaçlı uygulamalar, hayvansal ürünler, bitkiler, insan organları ile hazırlanan tedavi yöntemlerinden oluşmaktadır. Tedavi amacı olmayan uygulamalar ise nazara karşı koruyucu, aşk ve muhabbeti arttırıcı, savaşta ve ikili ilişkilerde üstün gelmekle alakalı birçok konuyla ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Tarihî Tıp Metinleri, Terceme-i Aynü'l-Hayat, halk hekimliği, batıl inanışlar, büyüsel uygulamalar

* Okutman ve Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Türk Dili Bölümü Okutmanı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, smurad@sakarya.edu.tr

FINDINGS OF FOLK MEDICINE IN TERCEME-İ AYNÜ'L-HAYAT

Abstract

Several methods have been used throughout the history of humanity on the diagnosis and treatment of disease. Human, who previously see all the negativity of physical, mental and social as a supernatural event, firstly sought remedy on sorcerers. These people, who were also known as healers, have played an important role in the detection and treatment of disease. Later, mankind who discovered new treatment methods through trial-and-error, has laid the foundation of modern medicine.

Folk medicine is an institution that is away from scientific medicine and composed entirely of traditional and magical treatment methods. The folk medicine texts that are used for the treatment of people as illogical practice and the text that is on the weight of that application on the folk medicine are separated from the medical texts that depend on the scientific medicine understanding that were written of that time.

In this study, some applications will be discussed that are within the field of folk medicine and a work named 'Terceme-i Aynül Hayat', which is a work of Bali Efendi (980/1572-73) who was one of 16th century Ottoman authors/translators. Although many excerpts and experiences were transferred in Terceme-i Aynül Hayat, it would not be wrong to name this work as a folk medicine book where more traditional and magical practices are found. While some of these applications are used for therapeutic purposes, some were used out of treatment. The therapeutic applications consist of treatment methods that are prepared from animal products, plants and human organs. The applications that were not for treatment purposes consist of subjects related with protector against evil, love and affection enhancer, and dominate in war and bilateral relations.

Key Words : Historical Medical Texts, Terceme-i Aynül-Hayat, folk medicine, superstitious beliefs, magical practices.

Giriş

En eski dönemlerden beri insanoğlu beden ve ruh sağlığını korumak için çeşitli yollara başvurmuştur. İlk insanlar hastalıkların ortaya çıkış sebeplerini kötü ruhlara ve bazı tabiat olaylarına bağlamışlar hatta yaşam içerisinde karşılaştıkları tüm olumsuzlukları çoğunlukla tanrıların kendilerini cezalandırması olarak görmüşlerdir. Hastalık sebebinin bu biçimde algılanması sebebiyle olsa gerek hastalıklarla ilk mücadele eden kişiler de büyücüler olmuştur. "Sonraları hastalıkları tedavi etme görevi üstlenen bu kişiler bitkilerin tedavi edici özelliklerini keşfetmeye başlamışlar. Zamanla, deneme-yanılma yoluyla bitkilerin faydalı ve zararlı özelliklerini öğrenmişler ve böylece ilaç kavramı oluşmuştur." (Baytop 1985, 5).

Deneme yanılma yoluyla elde edilen bilgiler zaman içerisinde büyünün egemenliğini sarsmıştır. Bu durum modern tıbbın doğuşuna zemin hazırlamıştır. Günümüzde modern tıp ve büyüsel uygulamalar birlikte düşünülemezken eski çağlarda hastalıkların sağaltılmasında öncelik büyüde olmuştur. Sonraları keşfedilen ilaçlarla birlikte bir süre daha büyüsel uygulamalar kullanılmaya devam etmiştir. "Farklı bir deyişle tıp ve tıbbî uygulamalar bakımından bugün birbirlerine tamamen zıt konumlarda olan büyücülerle hekimlerin tarihin derinliklerine doğru gidildikçe yakınlaştıkları ve hatta bugünkü modern hekimin atasının büyücüler olduğu söylenebilir (Ronan 1983, 6; Doğan 2011, 121'den)." Hekimlik kurumunun oluşmasıyla sağaltma görevleri hekimlere devrolunsa da bu devir sınırlı olmuş, büyücü ve şamanlar birçok toplumda büyü ve sağaltım işlerini birlikte yürütmeye devam etmişlerdir (Doğan 2011, 121).

Çalışmamızda Terceme-i Aynü'l-Hayat adlı eserdeki hekimlik müessesesiyle alakası olmayan mantık dışı bazı sağaltma yöntemleri ele alınmıştır. Bu uygulamaların tıptan ziyade, taşıdıkları folklorik özelliklerden ötürü halk hekimliği konusuna gireceği kanaatindeyiz. Uygulama örneklerine geçmeden önce halk hekimliği hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Sağlığı korumak ve hastalıkları tedavi etmek amacıyla uygulanan geleneksel yöntemlerin tamamı halk hekimliği, halk tıbbı, folklorik tıp, tıbbî folklor, (Bayat 2003, 26) yerel tıp (ethnomedicine) veya halk tababeti/sağaltmacılığı (folk medicine) (Kaplan 2011, 151) olarak adlandırılmaktadır.

"Halk hekimliği, halkın olanakları bulunmadığı için veya halk başka sebeplerle doktora gitmediğinde ya da gitmek istemediğinde, halkın hastalıkları tanımlama, iyileştirme amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüdür (Boratav 1984, 122) ."

İlk çağlardan beri hastalık kavramı, kısırlıktan, nazar değmesine, insan ve tabiatüstü varlıkların sebep olabilecekleri tüm olumsuzluklar için kullanılmıştır. Dolayısıyla halk hekimliğinde hastalık teriminin sadece bedensel rahatsızlıklar olarak düşünülmeyeceği söylenebilir.

Koca karı ilacı olarak bilinen ilaçları yapan kişiler de birer halk hekimidir. Bu kişiler sağaltmada kullandıkları yöntemleri büyüklerinden veya tecrübeli kişilerden öğrenirler. Genelde hastalıkla pek ilgisi olmayan bu sağaltma yöntemlerinde bitkisel, hayvansal, madensel maddelerden yararlanırlar. Hazırladıkları ilacı kimi zaman çeşitli dua metinleri, muskalar ve tılsımlarla beraber uygulamaya geçirirler.

Halk hekimliği/tıbbı modern tıp anlayışından farklılık gösterir. Geleneksel olarak devam eden öğretiler diğer kültür unsurları gibi kuşaktan kuşağa aktarılır. Modern tıpla halk tıbbı arasındaki en önemli fark hastalığın ortaya çıkış sebebidir. Modern tıp hastalığa neden olan mikrobu/virüsü ararken halk tıbbı hastalık nedeni olarak tabiatüstü veya büyüsel olayları görür.

"Halk tıbbı ve modern tıp karşılaştırmalarının yapıldığı çalışmalarda teşhis ve tedavi yöntemleri genel olarak din/büyü ve bilim/rasyonalizm ikileminde tartışılmıştır (Kaplan 2011,

151)." Don Yader, halk tıbbını doğal halk tıbbı ve dinsel-büyüsel uygulamalar olarak ikiye ayırır (Yoder 1975, 25; Kaplan 2011, 151'den). Rivers da halk tıbbının kökeninde büyü ve batıl inançlar olduğunu bu nedenle tıp, büyü ve dinin arasına belirgin bir çizgi çekmenin zorunlu olduğunu vurgular. (Rivers 2004, 11; Kaplan 2011, 155'den)

Tedavi edici özelliğe sahip olmayan, modern tıpla bağdaşmayan uygulamalar eski Türk Şaman geleneklerinden kalma, animistik özelliği olan uygulamalardır. Eskiden olduğu gibi bugün de hekimler ya da iyileştirici kişiler tedaviye yönelik uygulamalarda doğadan faydalanmaktadır. Bitki kökleri yahut hayvan organları hatta insan organlarıyla yapılan bazı uygulamalar, modern tıpta yeri olmasa da halk arasında halen yaşamaktadır.

Günümüzde eskiden gelen geleneksel birçok sağıltıcı uygulama terk edilmiştir. Halk, birçok hastalık için koca karı ilaçlarını bırakıp eczane ilaçlarına yönelmiştir; ancak göz değmesi, uğrama, cin çarpma gibi durumlarda çareyi yine halk tıbbında aramış, bu hususta modern tıba güvenmemiştir (Santur 2006, <http://www.folklor.org.tr>). Ülkemizde özellikle imkânların kısıtlı olduğu yerlerde eskiye nazaran azalmış olsa da geleneksel halk tıbbı uygulamaları hala devam etmektedir. Modern tıptan yararlanma olanağı olmayan ya da modern tıbbın çaresiz kaldığı durumlarda insanlar çareyi geleneksel, büyüsel bazı sağıltma yöntemlerinde aramaktadırlar.

Eski Türklerde tıp ve eczacılıkla ilgili en eski bilgiler Uygur Türklerine aittir. Uygurlar hastalıkları sağıltmada bitkisel ve daha çok hayvansal tedavi yöntemlerinden yararlanmışlardır. 11. yy. Orta Asya Türkleri ise hastalıkları sağıltmada hem ilaç hem de büyüü tercih etmişlerdir. Fiziki hastalıklarda ilaç, ruhî hastalıklarda muska kullanmışlardır (Baytop 1985, 52).

"Halk hekimleri en eski dönemlerden beri halkın sağılığı ve problemleriyle alakalı aktif bir rol oynamışlar ve ilaçlarının ham maddelerini çoğunlukla doğadan edinmişlerdir. Örneğin, Altay, Tuva, Hakas ve Şor destanlarında hayvan kaynaklı ilaçlar içinde göğün boğasının boynuzu, ciğeri ve yüreği balina veya ayı kaburgası, hayvanların özellikle kahramanın atının sidiği, dışkısı kanı ve sütü bulunmaktadır (Atnur 2010, 57)." Çeşitli hayvanlara ait dışkı, kan veya sütle tedavi yoluna gidilmesi veya kültik hayvanların boynuzları ve gizli güce sahip olduğu düşünülen bazı bitkilerin nazarlık veya ilaç olarak kullanılması (Bayat 2003,247) yine eski Türk geleneksel tıbbının kullandığı yöntemler arasındadır. Bu yöntemlerin dışında ilk çağlardan beri insanlar sağılıklı kalabilmek ve hastalıklardan korunmak için çeşitli dövmeler yaptırıp, muskalar taşımışlardır. Günümüzde de insanlar nazardan, kazadan, cin ve kötü ruhlardan korunmak için muska vb. nesnelere taşımaktadır.

Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu'da pek çok darüşşifa kurulduğu ve bu darüşşifalarda birçok hekim yetiştiği bilinmektedir. Bu hekimler 14. yüzyıla kadar eserlerini Arapça ve Farsça vermişlerdir. 14. yüzyıldan sonra ise Arapça ve Farsça eserler yerini Türkçe eserlere bırakmaya başlamıştır. Bundan sonra yazılmış eserler Türkçe olsa da çoğu tercümedir. Bu eserlerin bir kısmı yazıldıkları dönem tıbbının bilimsel kaidelerine bağlı kalırken, bir kısmı mantık dışı uygulamalar içermektedir.

Bu çalışmada 16. yüzyıl Osmanlı müellif/mütercimlerinden olan Bâlî Efendi'ye (öl. 980/1572-73) ait "Terceme-i Aynü'l-Hayat" adlı eserde yer alan ve döneminin modern tıp anlayışıyla bağdaşmayan bazı geleneksel ve büyüsel uygulamalar ele alınmıştır. Eser, "Hayatü'l-Hayavan"ın Ömer bin Yûnus el-Hanafî el-Nahifî tarafından yapılan muhtasarının Türkçeye çevirisidir. Eserde kuşların ve hayvanların özellikleri, faydaları yanında birçok hayvanın insanla ilgili gerek fiziksel gerekse psikolojik rahatsızlıkları iyileştirici özelliklerinden bahsedilmiştir. Akıcı bir üsluba sahip olan eser H. 975'te (1567-68) II. Selim'e takdim edilmiştir. Eserde birçok ayet ve hadislerin yanında Kazvini, Kamaluddin el-Demiri, İmam el-Navavi, Aristo, İbn-i Sina, İbn el-Vardi, İbn-i Kasir, İbn-i Asakir'in eserlerinden alıntılar yapılmıştır. Alfabetik olarak tertip edilen eser, insan maddesiyle başlar; aslan, at, deve, akrep, pars, sığır gibi hayvanları tanıtarak devam eder. Eserin İstanbul-Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi kitaplığı n. 367 ve Bursa-İnebey Yazma Eserler Kütüphanesi n. 1552/1 olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye nüshası 133 varak 17 satır, İnebey nüshası 140 varak 19 satırdır.*

Çalışmamız, halk hekimliği konusuna dâhil olabilecek sağaltma amaçlı ve sağaltma amacı taşımayan mantık dışı bazı uygulamalarla sınırlı tutulmuştur. Hem sağaltıcı hem de sağaltma amacı taşımayan bazı büyüsel uygulamalara da yer verilmiştir. Aşağıda yer alan örneklerde belirtilen sayfa ve satır numaraları eserin Halet Efendi nüshasına aittir.

Sağaltma Amaçlı Uygulamalar:

1. Hayvansal Ürünler:

Sarası olan kişi buluğ çağına ermeden aslan postundan bir parça kılı koparıp boynuna taksa sara hastalığından kurtulur.(17-a 15.s.)

Sarhoş, kendinden geçmiş kimseye deve idrarı içirilse bu kişi ayılır. (22-b 8.s.)

Keçinin sakalı dört günde bir sıtma tutan veya baş ağrısı olan kişinin üzerine bağlansa fayda verir. (43-b 17.s.)

Başı ağrıyan kişinin başının üstüne tilkinin erkeklik organı asılsa baş ağrısı geçer. (45-a 14.s.)

Eşeğin alnındaki deriyi küçük çocukların üzerine assalar ağlama ve feryat etmesi geçer. (53-a 13.s.)

Ayının azı dişini emziren kadının sütüne atıp, o sütü çocuğa içirseler çocuğun dişleri kolaylıkla çıkar. (68-b 14.s.)

Horozun ibiğini yakıp yatağını pisleten kişiye içirseler bu durumu ortadan kalkar. (74-b 4.s.)

Kuduz köpek tarafından ısırılmış kişi, üzerinde köpeğin azı dişlerini taşırsa ağrısı azalır.

* Terceme-i Aynü'l-Hayat'ta Şekil ve Zaman Ekleri (Giriş-Metin- İnceleme-Dizinler) tarafımızdan doktora tezi olarak çalışılmaktadır.

(122-a13.s)

Kartal başında bulunan kemiği başı ağrıyan kimse taşırta baş ağrısına iyi gelir. (83-a 15.s.)

Leylek kuşunun kemiğini üzerinde taşıyan kişinin gamı, kederi, sıkıntısı geçer. (123a 16.s.)

Atmaca etini yemeği alışkanlık haline getirmek kalpte olan sıkıntıyı giderir, yürek oynamasına, çarpıntıya fayda verir. (85-a 10.s.)

Bir parça hamurun içerisine üç bit konulup, yatağını pisleten kişi bu hamurdan bilmeden yerse rahatsızlığı ortadan kalkar.(118-b 13.s.)

Örümceği bir parça bez içine koyup dört günde bir sıtmalanan kişinin üzerine assalar sıtması iyileşir. (104-a 9.s.)

Dişi kurdun gözü sara hastasının üzerine asılsa, hastalığı geçer.(78-b 7.s.)

Ayının sağ gözünü sürekli sıtmalanan kişi, üzerinde taşırta sıtması geçer, iyileşir.(69-a 1. s.)

Domuzun kemiğini bir bez parçası içine koyup, dört günde bir sıtmalanan kişi bunu üzerinde taşırta sıtmadan kurtulur. (66-b 11.s.)

Köstebeğin üst dudağını dört günde bir sıtma tutan kişi, üzerinde taşırta sıtması geçer. (66-a 3.s.)

Yaban eşeğinin ciğeri kurutulup dört günde bir sıtma tutan kişinin üzerine asılsa sıtması geçer, iyileşir.(54-a 2.s.)

Boynu uzun olan bir cins çekirge dört günde bir sıtma tutan kişinin üzerine asılsa iyileşir.(48-a 11.s.)

Tilkinin azı dişleri sara hastasının üzerine asılsa, bu kişi saradan kurtulur.(44-b 16.s)

Bir kadın ilk gebeliğinde erkek tavşanın mayasını, özünü içse erkek, dişi tavşanınkini içse kız çocuk doğurur. (26-b 14.s.)

Timsahın sağ tarafındaki dişlerinden birini bir erkek üzerine assalar cinsel gücünü arttırır. (43-a 7.s.)

2. İnsan Organları ve İnsana Ait Maddeler:

Dişi ağrıyan kişi ölü dişi taşırta ağrısı geçer. (2-b 12.s.)

Bir kişi kendi idrarına tükürse ve bunu sürekli yapmayı alışkanlık haline getirirse omurga ve bel ağrılarından kurtulur. (3-a 13.s.)

Burun kanaması olan bir kişi, o kanla bir bez parçasına adını yazıp sonra bu bezi eline yapıştırırsa burun kanaması kesilir. (3-b 15.s.)

Oğlan çocuğunun göbük bağı kesildikten sonra ondan bir miktar alınıp, kaşın altına konup taşınsa kuluncu olan kişiye fayda verir. (4-b 1.s.)

Bir erkeğin saçının kılını bir kadın kendine buhur etse, rahminde olan tüm sıkıntılara, ağrılara fayda verir. (4-b 2.s.)

Sağaltma Amacı Taşımayan Bâtil, Geleneksel Uygulamalar:

akal beynini yiyen kadın, hamile kalmaz. (31-b 4.s.)

Hamile bir kadın katırın beyninden, az da olsa, bir miktar içerse doğacak çocuğu deli olur. (34-b 14.s.)

Kertenkele dışkısını bir kadın kolunda taşıdığı müddetçe hamile kalmaz. (131a- 16.s.)

Pars sidiğini üzerinde taşıyan kadın hamile kalmaz, kısır olur. (116-a 7.s.)

Fil dişinin kırıntısını bir kadın içse, bir daha hamile kalmaz. (116-b 11.s.)

Bir kişi katrankpğ adındaki bir cins mantarı üstünde taşırsa, o kişiyi akrep sokmaz. (102-b 12.s.)

Keşle denilen bir cins mantarı kargalara yedirseler kargalar oldukları yerden dşerler. (106-a 2.s.)

Bir kişinin kesilen tırnağı yakılıp birine iirilirse, içen kişi o kişiye âşık olur. (3-b 16.s.)

İnsan dişini ibibik kuşunun sağ kanadındaki kemikle beraber uyuyan kişinin başının altına koysalar o kişi uyanamaz, uykusu ağır olur. (3-a 2.s.)

Bir kadının sağlıklı ilk doğumundan sonraki loğusalık kanını göğsüne sürerse o kadının bir daha çocuğu olmaz. (3-b 11.s.)

Bir kişi aslanın yağını vücuduna sürse tüm vahşi hayvanlar ondan kaçarlar. (17-a 3.s.)

Aslanın alnındaki yağı alınıp, gl yağıyla eritilip yüze sürülse insanlara heybetli, güçlü görünür. (17-a 7.s.)

Engerek yılanının kalbini kurutup üzerine bağlayan kişiyi sihir tutmaz. (29-a 4.s.)

akal dili bir eve konulsa, o evdeki insanlar arasında kavga olur. (31-b 1.s.)

Bebir (karakulak denilen akala benzer bir yırtıcı hayvan) derisinden yapılmış külah giyen kişi vahşi hayvanlardan ve sihirden korunur. (32-b 10.s.)

Papağanın kanı kurutulup, iki dost arasına saçılırsa bu iki kişi arasına düşmanlık ve husumet girer. (33-a 7.s.)

Baykuşun eritilmiş içyağı göze sürme olarak çekilse gece karanlığında hangi mekâna girerse girsin girdiği yeri aydınlık, ışıklı görür. (41-b 14.s.)

Kırlangıç gözü bir bez parçasına konulup, bir taht ya da yatak üzerine bağlansa, o tahtın ya da yatağın üstüne çıkan kişi uyku uyuyamaz. (63-b 7.s.)

Domuzun sol azı dişi alınıp bir emirin ya da hâkimin toprağı altına konsa beyliğinden ve bulunduğu ilden azledilir. (67-a 7.s.)

Kara tavuk pisliği bir topluluğun kapısı üzerine yapıştırılsa o topluluk arasına husumet girer. (70-b 5.s.)

Domuz balığının böbrek yağı ateşte eritilip zambak yağıyla karıştırıldıktan sonra bir kadın yüzüne sürülse erkeği kadına yakınlık ve aşk duyar. (73-a 1.s.)

Kurdun sağ gözünü bir kişi yanında taşırsa hırsızdan ve vahşi hayvanlardan korkmaz.(78-b 6.s.)

Torpil balığından bir miktar eti bir kadın üzerinde taşırsa, erkeği kadından asla ayrılmaz. (83-b 14.s)

Yengeç bacağına meyve veren bir ağaç üzerine asarsan, o ağacın meyveleri sebepsiz bir şekilde düşer. (86-a 17.s)

Yengeç, meyve veren bir ağaç üzerine asılsa o ağacın meyvesi çok olur. (86-b 2.s.)

Kaplumbağa yüz üstü düştüğünde onu kabuğundan, sırtından tutup, onunla bir çömleği kapasalar, o çömlek bir daha asla kaynamaz. (88-a 7.s.)

Denizatının derisini bir kasabanın ortasında bir yere gömseler, o kasaba bütün afetlerden ve kötülüklerden korunur. (115b-12.s)

Gelincik kanı ve fare kanı suyla karıştırılıp bu su bir eve saçılırsa o ev sakinleri arasında kavga çıkar, geçimsizlik olur. (104-b 8.s)

Kara kedi etinden yiyen kimseye sihir tutmaz. (90-b 5.s.)

Akbaba kuşunun kalbini kurt derisine koyup üzerinde taşıyan insan herkes tarafından sevilen ve sözü dinlenen biri olur.(124b- 10.s)

Kaplan derisini giyen insan herkese heybetli görünür, herkes ondan çekinir. (26a- 7.s.)

Ak keçi boynuzunu ezdikten sonra bunu bir beze sarıp uyuyan kişinin başının altına koyarsan o kişi uyanamaz, uykusu ağır olur.(123-b 8. s.)

Timsah derisi bir koçun alnına bağlanırsa o koç, diğer koçlara galip gelir. (120-a 16.s.)

Kedinin iki gözünü kurutup, insana buhur verilse, o kişi istediği şeye kavuşur. (90-b 10.s.)

Arslan eti bir evde bulundurulursa o evden fareler kaçır. (18-a 9.s.)

Tavus kuşunun kemiğini taşıyan kişi kötü göz değmesinden korunur. (99-a 1.s.)

Tavşanın içyağını bir kadının yastığı altına koysalar, o kadın tüm yaptıklarını uykusunda söyler. (27-a 9.s.)

Akrep sokan kişi eşeğin kulağına “beni filan yerde akrep soktu” dese, o kişinin ağrısı geçer. (53-b 2.s.)

Ayının sağ gözünü bir bez parçasına koyup bir adam pazısına bağlayıp taşısa vahşi hayvanlardan korkmaz. (68-b 17. s.)

Sağaltma veya Korunmak, Güçlü Olmak vb. İçin Kullanılan Muskalar-Tılsımlar:

Bir kimse Merkür gezegeni tepedeyken (Ay İkizler burcundayken) Zühre yıldızı boşluktaiken tabaklanmış kızıl koyun derisine (...) bu ayeti yazıp üzerinde taşısa çöl geçerken veya ilim istediğinde ve bir işte çalışmak istediğinde ona yardımcı olur. (4-b 13.s.)

(...) Bu ayeti ayaklar ve incikler, yan ağrısı için bir kimse yeni ve temiz bir çömlek içine mürekkeple yazıp, tatlı zeytinyağı ile doldurup yazı silinene dek hafif ateşte kaynattıktan sonra ağrıyan yer yağlansa ağrıya fayda verir, geçirir. (5-a 3.s.)

(...) Bu ayet karada ve denizde misafir olanın selameti içindir. Her kim bu ayeti sürekli okusa gece-gündüz, akşam-sabah, uykusunda, evine ve malına hırsız girdiği zaman ve düşman gördüğünde Allah onu korur ve korkusunu yener. (5-a 9.s.)

(...) Bu ayet hamile kalmak ve anne karnındaki oğlancığın korunması içindir Her kim bunu dilese bu ayeti perşembe günü ağaç kavunu çiçeğinden yedi yaprağa yazsa sonra karısına o yaprakları peşpeşe yut diye emir verip her yaprak üzerine sarı inek sütünü içirip üç gün bu işleme devam etse o kadın Allah’ın izniyle hamile kalır. (5-a 17.s.)

Bir kimse (...) bu ayeti yazıp yeni doğmuş çocuk üzerine bağlasalar sıtma ve baş ağrısından korunur. (5-b 11.s.)

(..) Bu sureyi bir kimse Kurban Bayramı’nda kurban olan koç derisinden bir parça deri üzerine yazsa onun koruyucusu olup, cin ve insan şerrinden onu korur ve nefese kuvvet verip, kalbi sakin eder ve eğer yazılıp suda silininceye kadar bekletildikten sonra nefes darlığı olan kişi o suyu bu dertten kurtulur.(6-b 2. s.)

Bir kimse (...) bu sureyi keten bezi parçasına yazsa dilediği kişinin adını ve annesinin adını safranla yazıp dürse ve çavuş kuşu derisinde saklayıp uyuyan kişinin göğsü üzerine assalar o kişi ne işlediyse haber verip, anlatır. (6-b 14.s.)

Bir kişi mürekkep ve safranla sırçadan bir cam içine üç tı ve üç mim ve süleyman hatemini (mührünü) yazsa ve (...) ayetini yazıp ona katıp yağmur suyunda silinene kadar dursa unutkanlığı çok olan kimseye içirseler fayda verir ve bu öksürüğe dahi faydalıdır.(7-a 2. s.)

Bir insanla aranı yapmak istersen (...) falan dersen, Hak Teala seni kaybettiğin ya da dilediğin kişiyle kavuşturur.(11-b 2. s.)

Bir kimse (...) bu ayeti geyik derisine yazıp arslan derisinde saklayıp, üstünde taşırrsa istediği kişiye galip gelir.(18-b 2.s.)

Bir kişi yatağına yattığında, kızmış, saldırıya hazır bir arslanla karşılaştığında veya denizde (...) bu ayeti her namazdan sonra okursa Allah Teâlâ onu tüm afetlerden korur.(18-b 15.s.)

Düşmanına ve hanesine zarar vermek istersen eskiden ölmüş olan deve kemiği üzerine (...) ayeti yazıp düşmanın üzerine asarsan ya da evinin etrafına gömersen o zalimin evi harap olur, dağılır. (23-b 4.s.)

Doğurması güç olan bir kadın (...) bu duayı okursa, doğumu kolay olur. (37-b 4.s.)

Eğer seni pireler ısırırsa bir kadeh içine su koyup üzerine yedi kere (...) ayetini okuyup ardından (...) diyesin ve o suyu yattığın yerin çevresine saçarsan, pirelerden korunursun. (40-a 1.s.)

(...) bu tılsımı dört parça kağıda yazıp evin dört köşesine yapıştırırsan tahtakuruları o evden kaçarlar. (40-b 8.s.)

(....) Bu kelimatı yazıp kamış kenarları arasına koyarsan bağda ve ekinde gömersen çekirgeden zarar görmezsin. (49-a 1.s.)

Bir kimse (...) bu ayeti yazıp zeytin yağında silinene kadar bekletip üç Cuma gününde hamamda saçını yağlasa saçları sağlıklı ve güzel çıkar. (54-b 10.s.)

Yumurta üzerine (...) bu ayeti yazıp, bağlı kişinin boynuna assalar bağı hallolup, çözülür. (71-a 6.s.)

(...) Bu ayet-i kerimeyi bir evde ya da bostanda olan sinek ve haşereleri kovmak için Muharrem ayında bir kâğıda yazıp suda bekletip, o suyu evin dört köşesine saçarsan ya da bostanda bu kâğıdı gömersen sinek ve haşerelerden korunursun.(77-b 10.s.)

SONUÇ

Tarihi tıp metinlerinde halk hekimliğine ait uygulamalara pek rastlanmaz. Hekimler, yaşadıkları dönemin bilimsel tıbbi dairesinde hareket etmiş, eserlerini de bilimsel tıp anlayışıyla kaleme almışlardır. Yine de tarihi tıp metinleri olarak adlandırılan eserlerin içeriklerinde, varsa, halk hekimliği uygulamaları tespit edilmeli ve bu eserler halk hekimliği uygulamalarını bulundurma oranına göre tasnif edilmelidir. Çalışmamızda kaynak olarak aldığımız metin, içerdiği halk hekimi uygulamaları sebebiyle tıp ve ecza tarihinden ziyade halk hekimliğinin araştırma alanına girmektedir. Tarihi tıp metinleri içerisinde az da olsa rastlanılan halk hekimliğine ait uygulamalar halk bilimi açısından da önem taşıdığı için bu metinlere halk bilimi sahasında çalışan araştırmacıların da ilgi göstermesi gerekmektedir. Tarihi tıp metinlerindeki sağaltma amacı gütmeyen ya da mantık dışı sağaltma yöntemleri

tespit edilmelidir. Bu tür uygulamaların tıp metinlerine girmesinin sebebi insanların tıbbın çaresiz kalacağına inandığı hastalık ve durumlarda farklı yöntemler arayışında olmalarıdır. Yazılan tılsımlar, akıldışı iksirler ve hazırlanan ilaçlara takviye edilen dualar ancak insanların bilimsel tıbbın tam anlamıyla yeterli olamayacağı düşüncesinden ortaya çıkmış olmalıdır.

Bu uygulamalar ve sağaltma yöntemleri tıptan ziyade animistik dünya görüşüne dayalı geleneksel yöntemler olarak değerlendirilmelidir. Geleneksel ve büyüsel uygulamalar bilimsellikten uzak tamamen törensel özellikler taşırlar. Günümüzde görülen halk hekimliği uygulamalarıyla tarihi tıp metinlerindeki halk hekimliği uygulamaları karşılaştırılabilir ve uygulamaların sınıflandırılmasına gidilerek kökenleri hakkında fikir yürütülebilir. Ancak bunun için öncelikle, bilhassa çeviri eserlerde bu uygulamaların hangi kültüre ait olduğu tespit edilmelidir. Aksi halde uygulamaların kökeni hakkında yorum yapmak doğru olmayacaktır.

Yazıldıkları dönemin bilimsel tıp anlayışına uygun tedavi yöntemlerine yer veren tarihi tıp metinleri ile bilimsel tıp anlayışından uzak, tamamen geleneksel, büyüsel uygulamalar içeren halk hekimliği/tıbbı metinleri birbirinden ayırmak gerekir. Şifacı, iyileştirici olarak adlandırılan bu kişiler birer tıp hekimi değil; ait oldukları kültürün geleneksel sağaltma yöntemlerini kullanan halk hekimidirler.

Tıp tarihi sahasında birçok eser verilmiş ve günümüze ulaşmıştır; ancak halk hekimliğine ait ya da halk hekimliğinden izler taşıyan metinlere sık rastlanmamaktadır. Bu da içerdiği geleneksel halk hekimliği uygulamaları bakımından Terceme-i Aynü'l-Hayat'ı dönemindeki diğer eserlerden farklı ve folklorik açıdan değerli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ATNUR Gülhan (2010), "Sibiryadaki Bazı Türk Boylarının Destanlarında Halk Hekimliği Uygulamaları", **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi Bilig**, Güz-Sayı: 55, s. 51-70.
- BAYAT Ali Haydar (2003), **Tıp Tarihi**, İzmir: Sade Matbaa.
- BAYTOP Turhan (1985), **Türk Eczacılık Tarihi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No:3358, Eczacılık Fakültesi No:47.
- BORATAV Pertev Naili (1984), **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul: Gerçek Yayınları.
- DOĞAN Şaban (2011), "XIV.-XV. Yüzyıl Türkçe Tıp Metinlerinde Halk Hekimliği İzleri" **Milli Folklor**, Yıl 23, S.80, s.120-132.
- KAPLAN Melike (2011), " Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi" **Milli Folklor**, Yıl 23, S.91, s.150-156.
- Ronan, Colin A. (2005), **Bilim Tarihi** (Çev. Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Günergür), Ankara, TÜBİTAK Yayınları.
- SANTUR Alparslan (2006). "Halk Hekimliği (Geleneksel Tıp)", **Folklor Araştırmacıları Vakfı**, www.folklor.org.tr. (ET:29.10.2014)

ŞAR Sevgi (1989), "Halk Hekimliğinin Dünü ve Bugünü", **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

ŞAR Sevgi (2005),"Anadolu'da Halk Hekimliği Uygulamaları", **Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics Law and History** S.13, s. 131-136.

Yoder, Don (1975), "Halk Tıbbı", *Folklorla Doğru*, (Çev.Sibel Yoğurtçuoğlu, Ayfer Gülüm), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü, s. 23-31.